

քանասիրական

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Մեծին Նաբոլեոնի կենաց դեմ եղած դաշմանա-
նորսիւնները :

Վաթուէոնի պէս մեծ աշխարհակալի մը ամէն հանդիպած դէպքերը հետաքննական ըլլալուն, 1798^{էն} ինչուան 1815 տարին իրեն անձին դէմ եղած դաւաճանութիւններուն համառօտ պատմութիւնը կը դնենք հոս : Եւսոնց ամենուն ալ պատճառը մէկ եղած է, այսինքն քաղաքական մոլենախանձ կիրք :

Ինդհանրապէս Վաթուէոնի հոգը չէր ու չէր մտածեր որ իր կենացը դէմ դաւաճանութիւններ կրնային ըլլալ : Վաղաքական ոստիկանութիւնը երբոր իր կենաց վրայ եղած վտանգները իրեն ականջը կը հասցընէր, և ինչուան ահորոշ անհանգարտութեան ձայներն ալ կը հաղորդէր իրեն, ինքը սկզբան ուշադրութիւն չէր ընէր, ետքը հազիւ մէյ մը մտիկ կը դնէր, ու ամենեւին չէր հաւտար լսածներուն . և երբոր յայտնի ապացոյցներ առջևը կը դնէին, « Եղէկ աղէկ, կը պատասխանէր, դուք հոգացէք, աս ձեր պաշտօնն է . քաղաքական ոստիկանութեան կը վերաբերի զգուշութիւններ ընելը, ես ժամանակ չունիմ աս տեսակ բաներու հետ զբաղելու » : — « Հատ դիւրին չէ իմ կեանքս վերցընելը ինչպէս որ կը կարծուի, ըսաւ ինքը անգամ մը Տալու մարաջախտին, որ իր կենաց վրայ վախ կը ցուցընէր . ես ամենեւին հաստատուն սովորութիւն չունիմ, և ոչ ալ որոշեալ ժամ . իմ աշխատութիւններս միշտ կ'ընդհատին, ու իմ դուրս ելլելու ժամանակս յանկարծական է : Երբն պէս սեղանի վրայ ամենեւին կերակրոյ խորութիւն չունիմ . երբեմն ասկէ կ'ուտեմ, երբեմն անկէ . երբեմն իմ քովի

պնակէս, երբեմն ամենէն աւելի հեռու եղած պնակէն » :

Պոնաբարդէի հիւպատոսութե առջի տարին խել մը դաւադրութիւններ եղան իր անձին դէմ . հասարակապետականք էին ասոնք՝ խառն թագաւորականաց, Եւրոպաց ժողովքին մտերիմ անձինքներուն, և այլոց հետ : Եւրէնանուիրակութենէ ելած յանցաւորը՝ իր բանտուելուն երկրորդ օրը կը գրէր Վաթուէոնին . « Տարի մըն է որ քեզի դէմ մեքենայք կը լարուին, ամէն կուսակցութեան մարդիկ կը գտուին մէջը, ամէն մարդ փողոցներու ու ընկերութեանց մէջ անոր վրայ կը խօսին, և դու միայն չես գիտեր, և կամ արհամարհեցիր քեզի եղած ազդարարութիւնները » : Եւսիկայ էր միայն Եւրէնային իր անձին վրայօք ըրած արդարացուցումը, և իր դատաւորներուն առջևը նոյնը կը կրկնէր . « Եւս կողմէ դաւաճանութիւններ կ'ըլլան . ես ինչպէս կրնամ աւելի յանցաւոր ըլլալ քան զամէն մարդիկ » :

Եւս առաջին յանցաւորները, որոնք զինուորական մասնաւոր դատաստանով քննուեցան ու դատապարտուեցան, փողոցի դաւաճաններ էին : Եւրէնայի, Տէմէրվիլի, ու Վոբլինոյ Եւրպէոնի դաւակցութիւնը բուն գաղղիական դաւաճանութիւն մըն էր . բոլոր աշխարհք գիտէր ընելիքնին : Տէմէրվիլ, որն որ ատենօք հասարակաց առողջութեան Խորհրդին պաշտօնատարներէն մէկն եղած էր, Բաբէր՝ ամսեան 18^{էն} եղածին վրայ զայրացած էր . անկէ ետքը Պոնաբարդէ իրեն աչքին առջևը նոր Վեսար մը կ'երևնար, և Բրուտոս մը կը փնտռէր . « Եւս կ'ուշացուի, կ'ըսէր, աս նոր Վեսարը սպաննելու . այսօրուան օրս ամենեւին կարօտութիւն չկայ ժողովրդոց բազմութեան, քանի մը քաջասիրտներ բաւական են հայրենիքը ազատելու համար » : — « Եւս պատրաստ եմ, պատասխանեց սպայ մը, և ինձի հետ նաեւ ապահով անձինքներ

ալ կը գտնամ», — «Շատ լաւ . վաղը չէ մէկալն օր Պոնաբարդէ Օբէրա թատրոնը պիտի գայ Ուլտաբանդ ողբերգութեան առաջին հանդիսացումները ներկայ գտնուելու . հոն գտնուինք անվրէպ մեր բարեկամներովը , ու թող ջնջուի բռնաւորը » : Տէմէրվիլ իմաց տուաւ Չէրաքքեայ և Քրէնայի , որոնք յուսալից իմացուցին զան իրենց կողմանէ Տիանայի ու Վոբլինոյ լքարէօնի . և ասոնց ամէնքն ալ մտքերնին դրած էին որ բոլորնին մէկտեղ յարձակելով Վաբուէօնի վրայ՝ բանը դիւրաւ պիտի լմնցընէին : Բայց Տէմէրվիլ վախնալով իր աս ընելիք գործողութեան մեծութենէն՝ կու գայ Պառէրի կը յայտնէ բանը , որ ան ալ ի ան զօրապետին իր բարեկամին կ'իմացընէ : Իսկ մէկալ սպայն ալ կ'երթայ Պուրիէնի հետ կը խօսի այս բանիս վրայ , որն որ առաջին հիւպատոսին քարտուղարն էր . և անիկայ ալ Գուշէի՝ քաղաքական ոստիկանութեան պաշտօնէին ձեռքովը տուաւ սպային ան ապահով անձինքները , զորոնք ինքը խոստացեր էր Տէմէրվիլի : Վոյն իրիկունը՝ թատրոնին մէջ դաւաճանները բռնուեցան իրենց դաւակիցներէն , և այնպիսի անշիօթ ու անձայն կերպով , որ տեղւոյն մէջ եղողները ամենևին բան մը չիմացան : Գուշէ միտք ունէր որ առանց պատժելու յանցաւորները անցընել տար բանը . բայց քիսալից՝ ամսուն 36^ն նոր դաւաճանութիւն մըն ալ դուրս ելլելով , հարկ եղաւ որ առջիններուն պատժուելովը օրինակ տրուի ուրիշներուն : Բայց դժոխային մեքենային դաւակցութեան վրայ ուրիշ անգամ մը մասնաւոր յօդուածով կ'ուզենք խօսիլ . անոր համար միայն յիշատակութիւն մը ըրինք հոս անոր վրան :

1801 տարւոյն , գաղղիացի վտարանդի մը՝ Ռուսաց դեսպանին հետ , որ Սարքով կոմսն էր , շատ ծածուկ տեսութիւններ ընելէն վերջը , եօթը ամսուան մէջ երեք անգամ դէպ 'ի Ռե-

դրպուրի ճամբորդութիւն ըրաւ : Սերջին անգամն որ գնաց ան մայրաքաղաքը , բռնեցին զինքն ու բանտեցին . քըն նուեցան իր թղթերը , և Ղեքսանդր կայսրը վճռեց որ Սիպերիա աքսորուի այս լքաքը : Վաղղիոյ քաղաքական ոստիկանութիւնը աս բառին իմաստը հասկընալու համար ամէն ջանք ըրաւ , այլ 'ի զուր . բայց Վաբուէօն լաւ յիշողութիւն ունենալով , աս գաղղիացւոյն անունը միտքը պահած էր . և Վիլիզի հաշտութեան ատենը նոյն քաղքին մէջ Ղեքսանդր կայսրէն անոր վրայ տեղեկութիւն ուզեց : Ի դարձին Վաբուէօն ըսաւ Ուրանդի դքսին . « Ղեքսանդր կայսրը զուրցեց ինձի որ այդ մարդը Սիպերիա խրկեր էր , ուրովհետեւ յանձն առեր էր զիս սպաննելու » :

1808^ն՝ Բարիզու մէջ լեհացի մը բռնուեցաւ , որն որ Ռակովսքի կոմս առնուանած էր ինքզինքը . իր թղթերուն մէջ նամակի մը օրինակ գտնուեցաւ , զոր համպուրկէն Ռուսաց կայսեր խըրկած էր . ասոր մէջ որոշակի խօսքերով ու պատճառներով կը ցուցընէր որ Վաբուէօնի կենաց դաւաճանութիւն պիտի ընէ : 1811 տարւոյն՝ ասոր դէմ դաւաճանաց ու լրտեսութեան ուրիշ ապացոյցներ ալ ելան դուրս . անոր համար զասալ զինուորական մասնաւոր ատեան մը դատեց ու հարկ համարեցաւ դատապարտել 'ի մահ :

Վաբուէօնի անձին դաւաճանք գրտնուեցան նաեւ Վերմանիոյ մէջ . ոչ միայն թշնամի հայրենեաց կը կոչէին զինքը Վերմանացիք , այլ նաեւ ազատութեան . պատանիք ու երիտասարդք իրենց փրկութիւնն ու փառքը Վաբուէօնի կենաց կորստեան վրայ դրեր էին : Բրուսիոյ մէջ՝ դպրոցները , դրամատիկներն ու սրճանոցները աս սպանութեանս վրայ միայն կը խօսուէր : Վաբուէօնի թիւն մըն ալ հաստատուեցաւ , որ կ'ըսուէր Ընկերութիւն Կրայանի , ուր որ հրացանի նշան առնելու կրթութիւն կ'ընէին՝ այն նպատակաւ որ ապահով մահաբեր հարուածներ կարենան

տալ գերմանական երկրին թշնամոյն՝
Վաթուկոնի :

Փրետերիկոս Շ թափս անունով պա-
տանին՝ աս գերմանական զայրացած ե-
րիտասարդներուն վառվռուն պատկերը
իր վրայ կը ներկայացընէ : Բսիկայ լու-
տերական երիցու մը զաւակ էր . և
Լարֆուրդ քաղաքը դեռ աշակերտու-
թեան մէջ էր՝ երբոր աս մտածութիւնն
ունեցաւ : Իր կերպարանքը , իր շար-
ժուածքներն ու խօսքերը կը ցուցընէին
թէ սրտին մէջ մոլէնախանձ կրօնից
վրէժխնդրութեան հետ խառն քաղա-
քական նախանձայուզութիւն մը կար :
Շ թափս 18 տարուան ու ինը ամսուան
էր . քաղցր ու նշանաւոր դէմք մը ու-
նէր , ու խիստ կենդանի աչուրներ : Բս
բառերս՝ Խաղաղութիւն Գերմանիոյ և Առ-
տառ՝ անդադար կը պտըտէին իր բե-
րանը : “ Գիտեմ , կ'ըսէր , որ տանջանք-
ներ պիտի քաշեմ , բայց ես առաջուցմէ
յանձն առած եմ զանոնք : Բս գիշերս
ալ՝ Բստուած երեցաւ ինձի , կը գրէր
իր հօրը . իրեն կերպարանքը լուսնի նը-
ման էր . ձայն եկաւ ինձի որ կ'ըսէր .
Բռաջ գնա . ձեռք զարկած գործու-
ղութեանդ մէջ պիտի յաջողիս դուն ,
բայց կը մեռնիս , ” : Սմանք կ'ըսեն թէ
գաղտնի ընկերութեան մը անդամ էր
Շ թափս , ու վիճակը իրեն ելած էր
զՎաթուկոն սպաննելու . բայց անհիմն
բան կ'երևայ ասիկայ , որովհետեւ իր
ցնորեալ խօսքերն ալ միայն կը ցուցը-
նեն որ իր աս մտածութիւնը առաձնու-
թեան մէջ ծնած էր : Իր հայրը կը
գրէր իրեն . “ Սեր քովը եկուր . քու
միտքդ հիւանդացած է : Եկուր , իմ ա-
մենասիրելի ու ամենաթշուառ զա-
ւակս . իմ ծերութեան օրերուս ասանկ
վիշտ մը մի պատճառեր , ” : Բայց
Շ թափս կը պատասխանէր . “ Ես
Բստուծոյ հանդիսական երգումն ըրեր
եմ աս գործողութիւնն ընելու , յաւի-
տենական դատապարտութեան պատ-
ժուելու պայմանով : Բսպիտի երգ-
մունքէ մը ետքը՝ իմ ձեռքս չէ ետ կե-
նալը , ” : Շ թափս՝ Վաթուկոնի Շ էօն
պրուն զօրահանգէս ընելու միջոցը բըռ-

նուեցաւ . ու ետքը գլխատուեցաւ : Բ-
սիկայ օրինակ մը ուզեցին տալ Վաղ-
ղիացիք մարդասպանութիւն քարոզող-
ներուն Վերմանիոյ մէջ , որուն ծոցը
բազմաթիւ գաղտնի ընկերութիւններ
բունած էին :

Վոմինիկոս Լյունեսդ՝ Լա Սաշլա
պարօնը , որ 18 տարեկան էր , երկրորդ
գերմանացի դաւաճանն եղաւ Վաթու-
կոնի դէմ : Վաթուկոն 1806 տարւոյն
Պեռլին եղած միջոցը՝ ըսեր էր կրից
ժամանակ թէ “ Սա Բրուսիոյ ազնուա-
կաններուն՝ կերակուր մուրալ պիտի
տամ , ” : Բս խօսքը թունալից նետի մը
պէս այդ երեքտասանամեայ պատանւոյն
սիրտը խոցեց , որուն ազգականները ե-
րևելի պաշտօններու վրայ էին Բրու-
սիոյ ու Սաքսոնիոյ մէջ : Իրեն ատելու-
թիւնը ընդդէմ Վաղղիոյ կայսեր և
Վաղղիացւոց իրաւցընէ անլուր բան
մըն էր . թէ որ գաղղիական զինուորի
մը նշանազգեստը միայն տեսնէր , կա-
տաղութիւն կու գար վրան : Բարիզ
եկած ատենը իր անգութ մտածութիւ-
նը՝ ի գործ դնելու համար , իրմէ առաջ
Լարֆուրդ քաղքէն եկած տեղեկութի-
ւի հասեր էր հոն ու իմացուցեր էր իր
խօսակցութիւններն որ հրապարակաւ
ըրած էր նոյն քաղքին մէջ : 1811^{ին}
փետրուարի 8^{ին} բռնուեցաւ ինքը : Ս
բան գտան վեց զոյգ ատրճանակ . հին-
գը Բարիզ գնէր էր , իսկ վեցերորդը
հայրենասիրական յիշատակ մըն էր :
Երբոր հարցափորձին ատենը հարցուե-
ցաւ Լա Սաշլայի՝ թէ ինչ բանի պի-
տի ծառայեցընէր այսչափ լեցուցած
հրազէնք , սկզբան ջանաց որ սնոտի
պատճառներով փախուստ տայ , բայց
վերջապէս խոստովանեցաւ թէ իրեն
նպատակն էր զկայսրը սպաննել : Սա-
կայն որովհետեւ իրեն մահը այնպէս
հարկաւոր չէր՝ ինչպէս Շ թափսինը ,
անոր համար կեանքը շնորհուեցաւ ի-
րեն , և տարին Ս էնսանի դղեակը փա-
կեցին , ուր որ երեք տարի կեցաւ : Եր-
բոր իր հայրենակիցները 1814^{ին} Բա-
րիզ մտան , զինքն ալ ազատեցին : 1815^{ին}
նորէն Վաղղիա էր Լա Սաշլա . նոյն

օրն որ կայսրը երեսփոխանաց սենեկին նիստը պիտի բանար, երիտասարդ մը () ըինադիր ժողովքին հրապարակին մէջ կառքէն վար իջնալու ատեն՝ կըռնը կի վրայ սահեցաւ ինկաւ. աս իյնալու ատենը վառօդի ծրար մը ունենալով գրպանը՝ բռնկեցաւ. այս երիտասարդը նոյն ինքն I ա Սահլա էր: Ըսանգամ որ քննեցին զինքը, որոշ ու ան-

շփոթ պատասխաններ տալով՝ ամենայն ազգութեամբ ուրացաւ որ զկայսրը սպաննելու դիտաւորութիւն մը չունէր: Բայց վերջը երբոր վտանգը անցաւ, բոլորովին ետ առաւ ըսածը և յայտնեց որ միայն կայսեր կեանքը վերցընելու համար՝ նորէն Վաղղիոյ երկիրը ոտք կոխեր էր: I ա Սահլա իր հայրենիքը մեռաւ:

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գլխաւոր աշխարհագրական գիշտերու քուականն ու գտողներու անունները:

	Տարին
Խալանտա (գտած է՝ Նատտոտ սկանտինաւիացի հուղկահարը).	861
Կրէնլանտ (Կունպիոուն իսլանտացին).	Էֆր 970
Վանարեան կղզիք (գենուացի ու կադալոնիացի նաւորդներ).	1345
Վանարեան կղզեաց նուաճումը, (Յովհաննէս տը Պէթէնգուր նորման տացւոյն ձեռքով).	1401—1405
Բորդոյ-Սանդոյ (Վրիսդան Սաղ ու Օարգոյ բորդուգալցիները).	1418
Սատէյրա (նոյները).	1419
Սպիտակ Սար (Նունոյ Վրիսդան բորդուգալցին).	1440
Բորեան կղզիք (Կոնսալվոս Սելոյ բորդուգալցին).	1448
Վալարի Վլէսոյ կղզիք (Լնտոն Նոլլի գենուացին).	1449
Կուինէայի ափունքը (Յովհաննէս Սանդարէմ ու Պետրոս Լսգովար բորդուգալցիք).	1471
Վոնկոյ (Տիեկոյ Վամ բորդուգալցին).	1484
Բարեյուսոյ Վլուխ (Տիաս բորդուգալցին).	1486
Լմերիկա, Ս. Փրկիչ կղզին 11—12 հոկտեմբերին գիշերը (Վրիստափոր Վոլոմպոս գենուացին).	1492
Լնդիլեան կղզիք (Վրիստափոր Վոլոմպոս).	1493
Երրորդութիւն կղզի (Վրիստափոր Վոլոմպոս).	1498
Հնդկաստան, Լփրիկէի արեւելեան ափունքները, Սալապարի ափունքը (Սասգոյ Վամ).	1498
Լմերիկա, արեւելեան ափունք (() յէտա և Լմերիկոս Սէսբուլլի). 1497—1499	1499
Լմազոնեաց գետ (Սինկենտիոս Բինխոն).	1500
Պրազիլ (Լվարէզ Վապրալ բորդուգալցին).	1500
Եոր-Երկիր կղզին (Վորդէրէալ բորդուգալցին).	1500
Ս. Հեղինէ կղզին (Յովհաննէս Նովա բորդուգալցին).	1502
Սէյլան կղզին (Լաւրենտիոս Լմէյտա).	1506
Սատակասգար (Վրիսդան Վունա).	1506
Սումադրա (Սիքուէյրա բորդուգալցին).	1508
Սալագգա (Սիքուէյրա).	1508
Սոնտի կղզիք (Լպրէօ բորդուգալցին).	1511
Սոլուգգա կղզիք (Լպրէօ և Սերրանոյ).	1511